

ISIDORA
BJELICA
SRPKINJA

Copyright © 2006 Isidora Bjelica
Copyright © 2009 ovog izdanja, LAGUNA

SRPKINJA

Upoznao sam je u kući modernog apostola srpskog naroda, učenoga Vuka Stefanovića Karadžića. Milica Stojadinović bila je prijateljica njegovoj genijalnoj kćeri Mini, pa pozvana od ove da dođe u Beč, 1851, iz Vrdnika, gde je do tada živela u seoskoj usamljenosti kod svojih roditelja.

Njena figura je bila uočljiva: srednje visine, sa plastično izrazitim jasnim oblicima, sa bledim, kao u bogorodice, licem, sa čelom natkriljenim mrkom kosom. Velike crne oči gledahu s mirnoćom koja kao da ne beše sa ovog sveta, a skoro melanholičan joj izraz bio bi katkad ublažen osmejkom njenih lepo sastavljenih usana. Crte bi joj oživele samo kad bi govorila o svom zavičaju, o lepoti Fruške gore i kad bi opisivala okolne šume i zelena brdašca. Oči bi joj jasnije zasvetlile kad bi dočula za nade i želje koje su buktale u grudima ljudi i koje su čeznule za vedrijom budućnošću. A kad bi dala izraza svojim sopstvenim osećanjima, kad bi govorila o slavnoj prošlosti svoga naroda i o tragičnoj prošlosti njegove carevine na Kosovu polju, glas bi joj zvučao nekako svečano-elegično. Pomislio bi čovek da

čuje odjek omirski lepih junačkih pesama njenog zavičaja, koje slepi pevači i danas pevaju uz gusle (narodni instrumenat s jednom žicom). I kada bi tako uzbuđena govorila i kad bi joj se pridružila njoj po duhu srodna prijateljica Mina Karadžić, koja je u nemačku književnost unosila fantastično divne, pa ipak vrlo nežne srpske priče, izgledale su ove dve divne devojke kao bele, crno-oke vile, proročkim darom obdarene ratnice, vidarice, saveznice junaka, skupljačice oblaka, kad igraju kolo u zelenim klancima pri sjaju meseca.

Milica Stojadinović je bila prva žena koja je pevala na srpskom jeziku, ali koja se nije usuđivala, zbog duboko podređenog položaja žene u njenoj otadžbini, potpisati se kao tvorac tih pesama. Zbog toga se na prvim, u časopisima štampanim pesmama i potpisivala samo početnim pismenima svog imena „M. St.“, ali je ispod njih stavljala „Srbkinja“, odajući time svoje poreklo. To je privuklo radoznalost, a još više pažnju, jer su pesme opevale uzvišena nacionalna osećanja.

U to doba dođe pesnikinja u Beč. Ja sam baš tada uz pripomoć književnog apostola srpskog, Vuka Stefanovića Karadžića i njegove ćerke Mine, počeo da prenosim u nemački ritam neke srpske junačke, ljubavne, tužbaličke i prosjačke pesme. To mi je ubrzo pribavilo poverenje i prijateljsku saradnju pesnikinje. Privučen njenom osobitom pojavom, a pomalo i uveseljavan njenom, tada još neveštom sintaksom i izgovorom nemačkog jezika, zamolih je jednog dana da mi ispriča svoju biografiju. Ona na to rado pristade i tako sad mogu da učinim mali pomen svojoj pokojnoj prijateljici, koja je na tako tragičan način završila, što je njena otadžbina, koja ima

razloga da se njome ponosi, propustila dosad da učini. Pa i srpska istorija književnosti, koja je već i u drugom izdanju izašla, ne spominje njeno ime.

Milica se rodila 1830. godine u Bukovcu, selu u Sremu. Kad joj uvaženi otac Vasilije Stojadinović bio izabran za pravoslavnog sveštenika u Vrdniku, u rumskom okrugu austrijske vojvodine Srbije, dođe i ona kao dete tu. Sama ona, četvrta od petoro dece, tri brata i dve sestre, bila je detetom vrlo ozbiljna i uvek van igre svojih vršnjakinja. Rado je sama lutala kroz vinograde, polja i šume. U detinjski nejasnim snovima zamišljala je da je vitez, uobražavajući da je jedan štap jahaći konj a drugi sablja. Kao dete od šest godina ode na duže gostovanje svojoj babi u Banovce. Tu joj je bila najmilija zabava sedeti na obalama šumnoga Dunava i posmatrati tala-se. Kad prođe lađa, osetila bi kako bi rado s njom otišla u daljinu. Još bi joj milije bilo da dobije krila, da preleti preko bregova, da dođe do mora i da se u njemu sa belim labudovima kupa.

Otac je voleo da priča svojoj deci o slavnoj prošlosti i o propasti carstva Srbije. Milica mu je bila najpažljiviji slušalac. I tako se još vrlo rano probudi u njoj setna ljubav prema otadžbini. Pad Srbije pod carem Lazarom i pesme koje njega opevaju toliko su je dirale da bi zaplakala. Jednom kad ju je baba vodila, dođe ona u manastir Ravanicu, blizu Vrdnika, u kome počiva telo kneza Lazara, u kome se svake godine, 15. juna po starom kalendaru, slegne hiljadama ljudi, onoga dana kad je on 1389. godine pao na polju Kosovu. Predikaonicu manastirsku ukrašava jedna ogromna freska koja predstavlja bitku na Kosovu. Drugi zid pokazuje

u prirodnoj veličini sliku cara Lazara i njegove žene kao udove u kaluđerskom odelu. S mukom su uspevali da Milicu odvoje od slike; to su prve slike koje je ona videla. I neprestano je sa suzama u očima molila da je opet slici odvedu.

Kao sveštenička kći, Milica je bila pobožno vaspitana, pa ipak, i pored sve nežnosti, nerazmažena. Njena majka Jelisaveta prikazuje se kao osetljiva, razumna žena, čiji su vedar razum i otmen duh budili sve moralne snage u deteta. I ona je čitala deci, „kad su dobra“, srpske narodne pesme, basne i priče. Brzo je po slušanju znala Milica napamet sve pesme koje opevaju cara Lazara. I prijatelji su se tome veoma čudili i udivljeno su slušali dete, kad bi ga naterali da deklamuje. Ali jasno je govorila samo do onog mesta gde Srbi počinju boj sa Turcima. Kraj pesme koji opeva bitku i boj junaka izgovarala bi, mada je niko na to nije nagovarao, sve tužnije i tužnije, dok naposletku, zaplakavši se, ne bi mogla dalje da govori.

Dubok, velik bol zadesi porodicu. Mlađi brat Miličin, igrajući se na dunavskoj obali, pade u vodu i udavi se. Kad jedno dete posle nekoliko nedelja pozva Milicu da se igraju, reče ona: „Kako mogu da se igram i da budem vesela, kad mi otac i majka plaču.“

Od matere su deca naučila da pevaju uobičajene dečje crkvene pesme. Kada strogi otac nije hteo da venča neke mladence, jer nisu znali katihizam i propisne molitve, sažali se šestogodišnja Milica na ožalošćene mladence i zamoli oca da sve to pokaže mladencima, što je sa uspehom i učinila. U to doba odvede deda Milicu u obližnju školu u Banovce i reče učitelju da ne postu-

pa s detetom odveć strogo. Na dva meseca posle toga, naučila je Milica, prosto slušajući, sve što su njene starije drugarice učile. Učitelj je govorio, kolika je šteta što devojče nije muškarac pa da je puste da uči dalje. Školski odmor proveđe ona opet u roditeljskoj kući, gde je, obolevši teško, i zimu provela.

Pod opisanim okolnostima, koje su vidljivo uticale na ozbiljnu prirodu i bogatu maštu detinjtu, rasla je Milica kao mlado drvo Fruške gore, othranjena rosom neba i svežim dahom zemlje, dok je, u njenoj dvanaestoj godini, ne odvede otac u nedaleki Petrovaradin, da nauči nemački jezik. U pensionatu neke gospođe Katarine Klušak nanosili su dosta bola mladoj, patriotski oduševljenoj i poeziji naklonjenoj devojci. „Ti si vrlo darovita“, govorili su joj, „šteta što si od racke (pravoslavne) porodice.“ Još oporije i teže su joj pale reči koje joj je rekla jedna Nemica, kad je Milica žalosno pričala o propalom srpskom carstvu: „Zar su i Cigani imali svoga cara?“ Tada odgovori mlada devojka sa plemenitim bolom i sa puno pouzdanja: „Zar nije dosta što je moj narod izgubio svoju samostalnost? Dvostruk je bol što je izgubio i poštovanje sveta. Ja se ponosim svojom narodnošću!“

Dogodi se nešto neobično: darovita učenica postade učiteljka upraviteljici zavoda. Njena opisivanja, pričanja, njena duhovitost i njen bol, tako su jako uticali na duh i maštu mnogo starije gospođe Klušak, koja po rođenju beše Srpkinja, da joj je sve to prijanjalo za srce. I tako su, od tada, sedele učiteljka i učenica do pola noći, čitale srpske pesme i istoriju i zanosile se snovima o budućnosti srpskog naroda, pa i plakale, kad bi pomislile na izgubljenju silu, sjaj i veličinu. Pa i toj sada

probuđenoj i po osećanjima istoj duši ne poveri Milica da je svojim osećanjima i mislima tajno počela da daje ritmičan oblik. Srpska revolucija, koja je baš tada izbila, bolno saučešće prema Knezu Mihailu i po jeziku srodnoj joj Srbiji, izmamiše joj prve glase poezije njenog gipkog duha, punog mašte i osećanja.

Neobično se brzo upoznala s nemačkim jezikom i ostalim naukama i posle jednogodišnjeg bavljenja vrati se opet u roditeljsku kuću. Na uobičajeni način čitaše otac opet jednom svojoj deci pesme o junacima prošlog doba. Tada reče trinaestogodišnja Milica: „Sad treba da čujete i moje pesme.“ Iznese jednu svesku i poče čitati. Slušaoci su pažljivo slušali i nisu hteli da veruju da je ona pisac, mada im je pokazivala svoj, njima svima dobro poznati rukopis. Onda ona otrča u obližnju sobu i donese brzo improvizovanu pesmu, koja se odnosila na sumnju njenih roditelja, kako im je čitala samo ono što je slušala i što pripada nekom drugom pesniku.

Prva pesma koju je Milica objavila izašla je 1845. godine u Pešti, u srpskom časopisu „Narodni list“ („Serbski narodni list“) a njoj je sledovala druga 1847. godine „Mladi Srbin i geni roda“. Iz tog su vremena još i druge pesme: „Večernja molitva – uoči novog leta 1848“. U njima je dala izraza svome bolu što Mađari zahtevaju od Srba da njihova deca uče mesto srpskog mađarski. Pesma se završava stihovima: „Sve je mirno, i nebo i zemlja. Ja sam sama. Daj Bože, da zvezda slobode sine i Bošnjacima.“ Cenzura izbrisa poslednje strofe i tako izostade štampanje ove pesme, koja je trebalo da se pojavi o novoj 1848. godini.

Uskoro se pojavi borba za slobodu, slavnoga proleća godine 1848. To prohuja i kroz usamljeni Vrdnik i okolna mesta. Mladež se, doduše, ne oružaje oružjem, jer to zabranjivahu, ali su u povorkama išli u Vukovar, idući za brzo improvizovanom crveno-plavo-belom narodnom zastavom. Naša pesnikinja u narodnoj nošnji išla je pred povorkom. Ona beše u beloj suknji, koja je oko struka bila pričvršćena jasno plavim pojasom. Gornju haljinu je ukrašavala crvena, somotska, pelcom okružena jaka, glavu crvena marama sa plavim svilenim rojtama. Jednodušna, miroljubiva povorka htela je samo pokazati saplemenicima svoje simpatije. Tada navali husarska straža i natera detinjaste patriote na povratak. Na Đurđevdan ponovi se njihov pohod, ovoga puta pevajući pesme koje im je ispevala lepa zastavkinja koja je opet išla napred: „Narodnoj trobojci“ i „Slavenskoj lipi“. Ove pesme uskoro postadoše popularne, glasno pevane i recitovane, a štampane tek godine 1849. u džepnoj knjižici „Godenjak“ (?!). Druge pesme „Elegija na vojvodinu smrt“,* „Srbin na bojnom polju“,** „Banu Šupljikcu“*** i još druge, prožete najvatrenijim nacionalnim osećanjima, ispevane u najplemenitijem oduševljenju za slobodu, izašle su iz njenoga pera.

Meni samom beše prijatno da poznam ovu ženu punu čežnja za moderne nemačke pesnike, između kojih ju je najviše privlačio sentimentalni, melanholični duh Nikole Lenaua. Slučajno sam bio u mogućnosti da je lično upo-

* Pesme, 39.

** Srbin na bojištu, Pesme, 31.

*** Voivodi Stefanu na dan dolaska, 37. Воиводи Стефану на боиноме поли. 38.

znam s pesnikom Johanom Gabrijelom Sajdlom, koji njoj u čast ispeva pesmu sa sledećom posvetom:

„Ko će o tome da presuđuje da li su tvoje pesme strašnom bojom obojili srpski običaji, predanja, vazduh i svetlost, dok nemačko srce daje samo blaže motive? To je poezija! Pa zato, kao dve reke koje utiču u jedno more, mogu se i nemački i srpski u pesmi spojiti.“

Poučavao sam je nemačkoj ritmici, koja ne ostade bez uticaja na oblik njenih pesama. Nije prestajala da zapitkuje, da se čudi svemu umetničkom obilju, da uči sve dalje i dalje i da sa naivnom radoznalošću posmatra pojave svetskog grada, ali ipak da ih uvek dovodi u vezu sa prilikama svoje otadžbine. Njena osobena priroda vidi se bolje nego u mom opisu u njenim pismima upućenim meni koja ovde neizmenjena objavljujem, jer su u isto vreme primeri stila kako se srpska pesnikinja privikla nemačkom jeziku.

Ja sam joj poslao moj, ranije pomenuti prevod srpskih pesama „Gusle“, i 10. septembra 1851. dobih iz Vrdnika sledeće pismo:

„Laskavo je za srpsku naciju – to zaključujem po sopstvenom osećanju – što je privukla pažnju nemačkih pesnika na srpsku narodnu poeziju, i što su je ovi preveli na nemački jezik. Dobro nam došli, vi poštovani nemački pesnici, u ruševine nekada tako moćnog, divno blistavog srpskog carstva, vi, čiji su prethodnici čuteći prelazili preko svake pojave u danima sjaja kao i preko njegove propasti. Tako je istorija Srba za Evropu postala basna, što sam često u svom detinjstvu, živeći među Nemcima, morala čuti. To još tako zvoni u

mojim ušima da me do srca zaboli, kad se uverim da je to basna i da istorija o tome čuti. Ovaj greh nose na sebi naši pesnici i istoričari iz prošlih vremena. Oprostite što bolno rastrzana osećanjima uvređenog narodnog ponosa pišem kao da bih htela vašim pesnicima i istoričarima da pošaljem na onaj svet neki protest. Ne, ne treba ih goniti, ja i tako ne bih dobila zadovoljenja. Ja se s radosnim srcem obraćam Vama da Vam još jednom srdačno doviknem: dobro došli na polje srpske poezije! Sa ovim primite, poštovani srpski prijatelju, toplu zahvalnost za poslate mi Guede, koje sam sa dvostrukom radošću primila, jer su posvećene mojoj prijateljici Vilhelmini Karadžić.“

Drugi put mi je pisala:

„Vi želite da čujete kako živim? Jesam li vredna? Radim li na poeziji i kako mi ide? Živim sama, ali kako je život promenljiv, kako se i bol i radost besprekidno gone, ja se znam prema sudbini povi-jati i bez gundanja mogu da podnosim da neprijatnost, ako mora da dođe, i dođe, te tako moj mir nikad nije poremećen. Oskudicu obrazovanog društva, koje u mom selu mučno može biti veliko, zamenjujem knjigama i imam vremena da mislim o pročitanim, o raznim sudbinama i događajima svetskim i zadovoljna sam što me ne uznemiruju u mojim razmišljanjima. Večero, kad je lepo, lutam kroz romantičan predeo; gledam s kakve uzvišice u maglovitu daljinu, na visoke Srbijine bregove, i tada, kad mi srce,

uspomenama prepuno zadržće, kada se u mojoj duši uzdigne uzvišena misao, odmah je napišem. Ja sam počela jednu epsku pesmu. Predmet je od vrednosti, misao velika, a da li je zaista velika, oceniće stručnjaci. Ja marljivo učim talijanski, da bih mogla slavne pesnike čitati, bez ikakve nade da jedan put vidim Italiju, san sviju pesnika i umetnika. Dobro ćete učiniti ako se postarate za nemačke knjige za duge zimske večeri, čime ćete mi pričiniti neiskazano veliku radost. Moja zbirka pesama je poodavno kod g. Karadžića i zavisi jedino od njega da se epska književnost njome obogati. Baš sam doznala iz jedne sveske „Budilnika“, koji se pojavio u Srbiji, da je jedan mali broj tih pesama izašao skoro u Novom Sadu, u Medakovićevoj štampariji. Neću da kažem da se neće nikad ispuniti želja da se opet vidimo i da dođem u Beč. Pohodila sam Beč i pesnika Frankla, sad imam prava da zahtevam da on poseti mene i moj zavičaj. Puno prijateljskih pozdrava od mojih roditelja koji Vas, po mom pričanju, neiskazano cene i, ako nepoznatog, vole zbog Gusala.

Srpkinja

Milica Stojadinović

Pismom od 9. juna 1852. čestitala mi je povratak iz progonstva, koje me je snašlo zbog mog učešća u pokretu za slobodu od 1848. godine. Tada je prijateljica pisala:

„Sećate li se moje otadžbine i mog naroda? On zaslužuje da bude u stranom svetu uzdignut, mada nije dostigao onaj vrhunac obrazovanja

koji su srećni narodi davno dostigli, jer mi je narod stolecima bio opkoljen tamom nesreće, koja još pritiskuje poneki lepi deo srpskog naroda usred Evrope. Baš mi sad izlazi pred oči tužan prizor. Mnoge su se srpske porodice iselile iz Bosne, jer ih nesreća goni otuda. Ovi se nesrećni putnici nastaniše na jednoj ravnici, ovde u okolini, da se odmore, kako bi mogli nastaviti žalosni put i potražiti novu otadžbinu, dok su svoju ostavili strancima. Ovaj me je događaj veoma potresao.“

Ona je, kako mi je njena prijateljica docnije pričala, nosila hleba i sudove pune vina i poklanjala im, pored sopstvene oskudice, rublje i odelo.

Na kraju gornjega pisma saopštavaše mi dalje da je cele zime i proleća болоvala od potajne groznice, koja je izgledala smrtonosna. Nije smela čitati i pisati, a nije ni mogla. Za lekara koji ju je lečio daljina je bila velika jer je sedeo u Novom Sadu, i tako je bolesnu prenese mati tamo. Ona se oseća zahvalnom što se doktor Sekulić tako „očinski“ zauzimao za nju i nastavlja:

„Ne znam da li će mi pesme ugledati sveta. Ja sam ih za svoj narod pisala, a poznato je da sam sirota, te neći biti moja krivica ako ostanu nepoznate i budu jednom izgubljene. Ja sam svoje učinila.“

Zatim 11. januara 1852. godine piše mi ona kao odgovor na jednu poslatu knjigu:

„Vaš pozdrav za Božić, kao pozdrav od udaljenog prijatelja, prijatno me je iznenadio, jer mi je ulio

hrabrosti na putu kojim ja strašljivo idem, a to je, moj prijatelju pesniče, tako lepo, tako prijateljski od Vas što se kadikad obazrete na mene, da se ne bih zapustila. Pošto su moja pisma Vama neka vrsta biografije, to ću Vas obavestiti o svemu što se dogodilo. U oktobru sam pravila izlet sa svojom majkom do Beograda k svojim rođacima. Boravljenje u mojoj pravoj otadžbini beše mi vrlo prijatno, ali mnogo štošta ne odgovaraše mojoj radosti što je za mene, naročito za moj patriotizam, ranije mnogo srećnije izgledalo. Upoznala sam se s jednim slepim pesnikom, čije se pesme odnose na poslednje ugarske ratove, ali po pesničkom poletu i veličini ni iz daleka nisu kao pesme narodnih pesnika. Sama je misao često zapletena; pesme su mu često izdavane i prodavane su u 3.000–4.000 primeraka. U njima se ogledaju plemenita osećanja Srba. Sa jednim pesnikom, piscem vrlo omiljenog dela Slavenska Vila, upoznala sam se na čudnovat način. Ja sam čitala njegove pesme, kad uđoše dva gospodina. Iako je jedan od njih bio poznanik naše kuće, ipak mi beše neprijatno što me uznemiravaju. 'Šta čitate, gospođice Milice?' upita me. 'Pesme Ljubomira Nenadovića,' odgovorih. On uzviknu i zapljeska rukama: 'On je baš tu!' Pesnik je doznao da sam tu, baš kad sam trebala da otputujem, pohitao je k meni da se upoznamo, doneo mi je rukopis velikog srpskog pesnika crnogorskog vladike i jedan list s Vergilijevog groba, koji je on sam otkinuo na Posilipu. Sad Vas pitam, kako Vam se čini jedno takvo poznanstvo? Otkako sam došla iz Beograda, neprekidno sam u svojoj blaženoj samoći, nepre-

stano gledajući na već ogolele bregove. Tamo se ne nalazi ni rukanje, ni mržnja, ni zavist. Tamo se sumnja ne oblači u čelične oklope, drhteći pred bojnim poljem. Nema tamo oholosti, ne zna se tamo ni za kakvog tiranina. Nema nikakvog izgleda da ću doći u Beč; a Šiler veli: 'Na ivici groba još se gaje nade.' Skoro sam ćuteći prešla preko Vašeg prijateljskog pitanja da li sam vesela, jer ima uzroka da se veruje da nisam; međutim, ja sam vrlo vesela, a kako da ne budem pod krovom svojih roditelja, a i zato: zar nije pri jasnoj sunčevoj svetlosti vesela voda, dok po njoj plovi mnoga bogato natovarena lađa? A sad, završavam moje biografsko pismo. Do viđenja!

Srpkinja Milica Stojadinović“

Još jednom dođe u Beč u maju 1854. Kao i pre, nađe ona i sada prijateljski prijem u porodici uvaženog Vuka Stefanovića Karadžića, kao i u mojoj sopstvenoj.

Prikazana od Vuka Stefanovića Karadžića svetloj kneginji srpskoj, ženi Mihaila Obrenovića, koja je ovekovečena od genijalnog slikara Fridriha Amerlinga, u idealnoj lepoti i duhovitoj ljupkosti, beše Milica kod nje na vrlo ljubazan način primljena. Ona zadobi vrlo brzo svojom krotkom i originalnom prirodom kneginjinu naklonost. Pozvana ponovo u posetu, dobi na rastanku od kneginje zlatan ženski časovnik.

Neki mlad, lepo vaspitan čovek, koji je upoznao Milicu i zagledao se s ljubavlju u nju, zatraži njenu ruku. Ona se protivila, jer Srpkinja ne gubeći svoju narodnost, ne može nikad pripasti Nemcu. Zalud joj je odani prijatelj Karadžić ukazivao na sebe kao primer, kako je on sam

uzeo bečku Nemicu za ženu, pa niko u to ne sumnja da je on, i dušom i telom, ostao pravi Srbin. Uzalud. Na jedno pismo svoga, u svakom pogledu časnog čoveka, napisala ona, prekidajući svaki odnos, na srpskom jeziku, koji ovaj ne razumevaše: „Ja ne mogu, ja ne smem da Vas volim.“

Kad se posle višenedelnog bavljenja spremala da otputuje i kad sam došao da uzmem oproštaj od nje, isprati me ona kroz hodnik do stepenica i, pružajući mi ruku, reče: „Učiniću Vam jedan poklon kakvim se ni sam ruski car ne može od mene pohvaliti.“ Uskoro mi iz Vrdnika posla jednu meni posvećenu pesmu, koja je za dar i prirodu pesnikinju vrlo karakteristična, te je ne mogu čitaocu uskratiti, iako mi skromnost to naređuje. Uz to je pesma i dragocena, dosad nepoznata relikvija pesnikinje. Mina Karadžić je prevela stih po stih ovako:

PESNIČKI VENAC

Ludvigu Augustu Franklu od Srpkinje Milice

*Na blistavoj lađi pesničke slave.
Sa jedrilom lepe čovečnosti,
Dođe ti, iz stranog, slavom ovenčanog sveta,
Brodeći amo ka srpskom narodu,
Koga je kušala oporost sudbe
A i nepravičnost srpske istorije.
Nama si se približio, Ti pravi sine Muza,
Čija je duša prijemčiva samo za ono
Što je lepo, uzvišeno i plemenito.
Pozdravljajući to, kao nešto po praiizvoru Tebi srodno;
No raspitujući, je li to tuđeg porekla,*

*Ti mu daješ puno uvaženje
I iznosiš ga u široki svet.
Isto kao jutarnja rumen novom danu
Približuješ Ti sebi nas i naše pesme,
Naše gusle predaješ svom nemačkom narodu;
Svetu, na svom maternjem jeziku
Prodaješ ih u lepim rečima.
Što je Klio dosad o nama prećutala.
Jer su naši pesnici predmet svojih misli
Skupili samo na polju otadžbinskih dela,
Na Kosovu, velikome groblju,
Gde je jedno, puno slave, carstvo pogrebno.
Neka ti je hvala na tome. Ti plemeniti nemački pevaču!
Mladi naraštaj našeg duhovnog razvitka
Raduje se tvojoj pojavi pa polju naše poezije.
Jer će se preko tebe vinuti
U onaj svet koji je suncem
Prosvete odavno obasjan.
Ali i naša vila, koja se odmara među pretcima.
Iskreno se tebi obradovala,
I šalje ti od bršljana venac.
Iz divnih, zelenih lugova srpskih
I zvukom gusala propraća reči:
„Kad budeš među svojim drugovima.
Trebalo da znaju, da si Ti bio među nama
I da i mi pletemo vence
Isto tako tuđinima kao i našim Srbima,
Samo ako je uvek dostojan venca
Tako kao što si ga, Ti slavljeniče, zaslužio.*

Još toga dana rastanka, poslao joj je svoju fotografiju, koju je želela, što propratila sa nekoliko stihova. Ona

odgovori na malu pošiljku, još odmah iz Beča, sledećim redovima:

„Moj mnogouvaženi prijatelju pesniče!

Kći bregova nalazi se u zabuni na koji način i kakvim rečima da Vam pokaže iskrenu zahvalnost, a da to za visokoobrazovanog čoveka ne bi izgledalo malo i nerazumljivo. Srbin prožet osećanjem zahvalnosti kaže prosto: 'Hvala ti, prijatelju.' Ja Vam kažem nešto slično i uveravam Vas, da zvuk ovih reči slaže se sa mojim unutrašnjim stanjem. Za malo dana biću u svojoj domovini, za čime osećam vrlo toplu čežnju. Kako je lepo, kako čarobno na visokim bregovima moje Fruške gore. Ja razumem ovu lepotu, i ako mi često ljudske reči ostaju čudnovato nerazumljive. Još pripadam svojim bregovima. Ja želim da i Vi jednom, i to što skorije, budete ovde. Danas sam imala nezaboravim prijatan dan; pogodite zašto? Naša prijateljica Mina me je crtala, i meni je bilo čudnovato oko srca, gledajući na lep posao duhovite devojke, koja pripada mome narodu. Ostajte zdravo! Mislite i ubuduće prijateljski na udaljenu

Beč, 6. maja 1854.

Srpkinju

Milicu Stojadinović“

23. novembra 1855, pre no što sam se krenuo na put po Maloj Aziji, Grčkoj, Palestini i Africi, dobih od prijateljice sledeće redove:

„Moj uzvišeni prijatelju!

Sadržina Vašeg pisma veoma me je iznenadila, kao i taj Vaš veliki put u zemlju jutra, otkuda se sunce rađa svetlu, a Srbima još otud pomračeno ide. Cilj Vašeg puta su predeli po kojima je išao veliki učitelj i spasilac ljudi koji je govorio: 'Kakvom ste merom merili, takvom će vam se odmeravati.' Donesite otuda, molim Vas, mom pobožnom duhu kakvu uspomenu. Neka Vas Bog zdravog i zadovoljnog vrati. Vidite, ko bi mislio da mi je ono bilo poslednje vedro proleće, kada sam Vas, po drugi put, u Beču posetila. Iduće je već ozelelo grob moje nežne i darovite matere, čije cvetiće zalivam ja bolnim suzama. Na tom je grobu ugašena jedna zvezda mog života. Ipak na pragu našeg dugog rastanka neću da tugujem i, mada su najbolje strane moga srca stalno ganute tugom, ipak nasmejano Vam pružam ruku i na rastanku Vam kažem: zdravo da ste. Vi ćete stajati tamo kuda čezne pobožna duša, bićete u Grčkoj, Srbiji srodnoj zemlji. O kad bih mogla i ja s Vama! Hvala Vam na knjizi Libanon. Radujem se kad je čitam, što mislite na mene jezdeći na Libanonu.

Milica Stojadinović“

Vrativši se sa svoga puta po Istoku, dobije od prijateljice ovo pismo:

„Moje su pesme baš sad izišle iz štampe. One su posvećene kneževskoj kćeri Srbije, koja im je bila dobrotvorka; a evo kako jo to bilo: Knezu umre

*jedna kći, jedna anđelska duša u čovečjoj odeći, s kojom sam se vrlo dobro poznavala a i znala sam joj sve poslove, pa me je njena smrt veoma ožalostila i ja napisah jednu žalopojku za tom umrlom dobrotom, što je majku i sestre toliko dirnulo da na predlog mog uvaženog prijatelja Matića primiše ove visoke Srpkinje na sebe brigu oko pesama koje su bile i kod omiljenog pesnika Nenadovića na razgledanju. A sad zbogom. Bog neka je s vama na Vašim dalekim, nesigurnim putevima. Mnogo Vas pozdravlja Srpkinja i prijateljica
Milica Stojadinović“*

U pismu od 8. januara 1857. s toplim se saučešćem raspitivala o stanju moje smrtno obolele žene Ernestine. U pismu od 18. maja 1858. zahvaljivala mi je na jednom krstu napravljenom od parčeta mozaika koji je otpao sa kubeta crkve svete Sofije, džamije u Carigradu. Taj mi je krst na grobu Hristovom u Jerusalimu posvetio patrijarh i potvrdio ga pečatom Tegga lanta.

„Pogled na ove kamičke ispunio me je neiskazanim bolom, jer, ah! oni su nekad sijali u crkvi moje vere! A sad? Ne odjekuju više zvona sa visoke crvene zvonare. Crkva sveta Sofija ne postoji više! To me vrlo podseća na sudbinu moga naroda. Pošto ste Vi činili da me poštovana kongregacija Dehitarista zamoli da ispevam jednu pesmu za album u slavu srećnog spasenja Njegovog veličanstva našeg Monarha, te Vas lepo molim da im kako saopštite priloženu pesmu. Ja sam je spevala i pre no što ste me Vi obavezali, još onoga dana kad je do naših

šuma doprla vest o paklenom delu. Radi ste znati kako se osećam? O vrlo žalosno! Po mom duhu, ja sam jedna ptica, zalutala u gaj, gde među hiljadama drugih ptica drhti usamljena. Srce je iskusilo mnogo gorčine: i to ne samo što se odazove svakom boljem osećanju u svetu no i zato što je baš iskusilo skoro svaku nesreću. Sudba mi se smrću matere sasvim izmenila. Ni ranije nisam imala mnogo veselih časova, a sad ni minuta, jer mi je s majkom umrlo – sve, jednom rečju sve. Ali Bog mi je uzeo milu majku, pa ne smem roptati već podnositi svoj bol mirno. Zbogom! Zbogom! Mislite na svoju udaljenu i usamljenu prijateljicu. Pišite mi što pre.

Milica Stojadinović“

Skoro dve i po godine docnije, 2. maja 1800, pisala mi je:

„Dva dana pred naš Božić otputovala sam za Novi Sad da dovedem k našoj kući svoga brata, tamošnjeg profesora, i njegovu ženu, kako bi sad video nove članove porodice. Pri povratku zatekoh Vašu sadržinom danu knjigu i Vaše pismo. Još u putničkom sam odelu čitala pismo svog prijatelja, u kome sam našla toplog saučešća na onu žalosnu vest. Ah, od rastanka u Beču smrt je ožalostila dane života Vama, meni i Mini. Pa i sad mi ona preti, jer mi se sad otad, kapljom udaren, bavi u Rumi kod svog najstarijeg srodnika, a ja sam kod kuće između slabe nade i ogromnog straha da ne izgubim i ovu potporu, milog oca. Sirota Mina! Nedavno mi je pisala jedno pismo, puno tuge.

Mora da je to užasan bol biti smrću rastavljen od izabranika svog srca i to posle tako kratkog sna sreće! S lepom materinskom ljubavlju piše mi ona o svom malom sinu Janku. Radujem se, prijatelju, što i Vi uživete istu tu lepu radost života. Ja zamišljam to milo malo anđelče koje, kako mi Vi pišete, ima oči slične mojim. Srdačan poljubac njegovim očima. Ali, neka ne proliju tolike suze kao moje! Sa mojom materom je nestalo i one pregrade između mene i onih meni nesrodnih ljudi sa kojima sad po nuždi kao domaćica moram da dolazim u dodir. Pri samom njihovom dahu slabi moje osećanje naklonjeno samo uzvišenim stvarima, i duh mi tuži i – tone, postepeno tone! Teško je, vrlo teško, živeti među sebi nejednakim. Dok mi je majka živela, prolazila sam ja pored njih, samo pozdravljajući ih i išla na bregove, u cvetne doline, na žuboreće izvore, gde me je katkad očekivala vila s pesmom, ili gde je moja još vrlo mlada divna sestra, lepa kao ružin pupoljak, brala cveće te smo pravili vence, a sad – sad je sve prošlo! Nema više venaca i mojih pesama! Ne jedna, no mnoge ledene ruke iz mog naroda pritiskujući guše moj duh. Sad u Novom Sadu počinje da izlazi nov beletrističan list Novenka.* Cilj izdavača Emila Čakre jeste lep, ali nepostižan. Moja Vam sestra vrlo zahvaljuje na tome što ste pitali za nju i želi da vidi prijatelja svoje sestre kod nas, pa će Vam spleti lep venac od cveća, kao zahvalnost što ste prevodili srpske pesme koje ona jedinstveno peva.

Milica“

* Slovenka.

Opet nastupi mali prekid u našoj prepisci; posle toga dođe mi pismo datirano 20. decembra 1862, čiju sadržinu u celini saopštavam:

„Pitate me, poštovani prijatelju, da li još poznajem Vaš rukopis; moj pak rukopis Vi nećete poznati, jer ga piše ruka koja sad vrlo malo radi perom, duh kome su neprekidni teški udari sudbine potpuno ugušili svaki polet; primite dakle pismo od ruke jedne prijateljice, koja, moj dragi prijatelju, u svojoj domovini često prijateljski na Vas misli i koja se vrlo obradovala kad ste joj poslali sa svojim pismom i putopis Egipat, kome je pridodata i Vaša slika.

Svaki duhovni rad sprečavaju mi moji domaći poslovi, a još više žalosna bolest mog oca. On je često po više nedelja bolestan, a to slabi i moje srce i moju dušu. U takvim prilikama moje se pero suši a po knjigama pada prašina. Naša prijateljica Mina pisala mi je o smrti Vašega Egona, čije su oči ličile mojima. Ja uzimam puno udela u Vašem bolu. Takav je ovaj zemaljski život; često sa suzama radosti pozdravljamo izlazak sunca, da sa suzama bola gledamo za njim kad zalazi. U prvim jesenjim danima bila sam vrlo bolesna, i samo sam nekim božjim čudom spasena smrti. U Novom Sadu sam bila gotova da se krenem lađom svojim prijateljima u Beč. Vama sam htela u pismu da javim za tu svoju nameru pa odmah za njim da dođem i da Vas iznenadim. Ali kao što se sve moje nade ne ispune, tako bi i sa ovom. Te noći pred polazak lađe podiže se veliki, hladan vetar koji kao da objavljuje blizak sneg, te me to uplaši zlog povratka, kad bi

vožnja lađom prestala i, ja sa suznim očima gledah kako lađa odlazi i vratih se kući.

Šaljem Vam svoje dve skoro objavljene knjige za kojima će uskoro doći i moja slika.

Srpkinja Milica Stojadinović“

Ovog puta prođe tri godine, dok dobih od svoje drage prijateljice pismo, poslednje koje mi je pisala, iz Vrdnika od 9. decembra 1805.

„Od naše prijateljice Mine doznali ste za smrt mog oca i sa iskrenim saučešćem ste mi pisali o mom gubitku, ali Vam ja u velikom bolu ostah dužna zahvalnosti, pa Vas molim da mi oprostite i da moje ćutanje objasnite teškim okolnostima. Bol me je sasvim slomio a uz to imam da se borim sa prilikama koje mogu da budu teške i duhu jednog čoveka, utoliko pre nežnoj devojačkoj duši. Diže se masa neprijatelja da na meni, siročetu, osveti uvrede koje im je naneo moj brat, urednik jednog lista. (On je iznosio samo istinu.) Pošto kao sveštениčka kći imam posla sa našim najvišim duhovnicima, ali – preko toga ćutke prelazim, jer će uvek biti ljaga, kako se sa prvom srpskom pesnikinjom postupalo, kad je ostala siročica bez oca i majke. Sad sama živim u očinskoj kući. Retko me viđa ovaj svet u kome sam osetila toliko bola. Moja se drugarica poezija, uzdiže iznad ove doline sveta, u kojoj uzvišena duša ima često gorka iskustva. Treća sveska mog dnevnika će uskoro izaći. Kneginja Julija Obrenović pretplatila se na 200 primeraka, za sirotu decu, te je tako omo-

*gućila štampanje. Ova plemenita žena ostavila je vrlo lepe uspomene a Srbija, koju je ona tako kratko vreme nazivala svojom otadžbinom. Mnoge obrazovane i dobre duše žele da se ona opet vrati. Sada, dragi prijatelju, završavam pismo s molbom da mi što pre pišete i pošaljete što god za čitanja, jer mi ovde nedostaje knjiga. Prijateljski Vas pozdravlja i ostaje Vam uvek prijateljica
Milica Stojadinović“*

Onoga ko čita pesme Milice Stojadinović obuzeće neka nežna čarobnost koju pesnikinja puna fantazije kroz njih protkiva. On čuje žubor svežih izvora, pesmu šumske huke. Čini mu se kao da to tajanstveno peva bela vila kad dođe obavijena dugom crnom kosom da se kupa u obasjanom jezeru u šumi. Sem ovog prirodnog unutaršnjeg života, ima jedno još jače osećanje koje prožima pesme: setno oduševljenje za domovinu, za srpski narod, tuga za propalim carstvom i nada na sjajnije, svetlim radom ispunjenu budućnost.

Pokušao sam da od reči do reči prevedem i ovde iznesem jednu od njenih pesama koja peva prve uzroke njenoj poeziji.

Pesma.

Kako ti to bez muke radiš?

„Vila me je naučila da pevam:

Jer kad pesma ozgo sa svom snagom

Odjekne u duši,

Onda to liči na žubor potoka.

Na ružičastu jutarnju svetlost.

Na glas u zelenoj šumi;

*Premaleće sreću pesmama
 I ost se rastaju bar pesmu.
 Što ogovara veselost mog pevanja.
 Kada pesma nekako besvesno
 Izleti iz uzburkanih grudi?
 I kao što plodovi otpadaju od grane
 Kad je poduhvati nevidljivi vetar.
 Tako se i pesma izvije iz života
 Koji mi je vila darovala.“**

* Milica Stojadinović je ovu pesmu štampala u svom dnevniku *U Fruškoj gori*, knjiga II str. 79. Da bi se tačnost ovog prevoda mogla bolje videti iznosimo celu pesmu i radi boljeg razumevanja, nekoliko prethodnih redaka.

„Mene čuvstvo pevati uči, gde stvoru pesme mnogo vremena ne treba, a ljudi odavno potvrđuju da ja ništa drugo ne radim nego pišem i brišem dok jednu pesmu ne napišem? Ako to misle, onda mora biti da ima i taki spisatelji, koi dugo sirotu glavu lupaju, dok ih ne što na papiru ne nalupaju.

Ali koga vila pevati nauči,
 Taj se s svojom glavom za dugo ne muči,
 Jer mu pesme slaze sa neba visoka,
 Sluša ih uz žubor izvora duboka.
 Pesme mu probudi rumena zorica,
 Pesme mu razvije zelena gorica,
 Pesme mu donese zeleno proleće,
 Ostavi mu pesme i kada odleće.
 Taj u grudma nađe pesmu za Kosovom.
 Obleće ga vila budućnosti zorom.
 Pa što tako ljudi pakosno da viču?
 Kom je pesma data, tom pesme svud niču.
 Ko kad tresneš vočku, a plod dole grune,
 Tako pesme onom, kom da vila strune.“

Pada odmah u oči da prevod pesme nije indentičan sa originalom. Izgleda da su prevodilac i njegova pomagačica namerno išli za tim da pesmu ulepšaju. Tako je po svoj prilici Frankl radio i sa njenim pismima.

Čudnovato je kad jedna pesnikinja puna osećanja ni u jednoj svojoj pesmi ne govori o ljubavi. Da li ljubav nije dodirnula njeno srce uporedo sa otkucanjima za domovinu? Ja ne znam, a o tome ne zna da mi kaže ništa ni njena najprisnija prijateljica Mina. Milica Stojadinović bila je vrlo lepa i često su je prosili. Kad su je predstavili poslednjem knezu i vladici crnogorskom Njegošu, koji se tako isto istakao kao pesnik, reče joj on, iznenađen njenom divnom pojavom: „I ja sam pesnik kao i Ti, i da nisam duhovnik, ti bi bila crnogorska kneginja.“ Kada ju je, kako smo mi to negde čitali, neki ugledan Nemač zaprosio, reče ona da ne može pripadati „tuđinu“. Činilo joj se da joj niko nije ravan, pa bio to i kakav srpski junak, čak i knez njene zemlje. Njena je prijateljica o njoj govorila: „Ona je kao neka lepa nimfa iz sveta bajki koja budi ljubav, ali je sama ne oseća.“ Pa i jedan mladi Srbin se zaljubi u nju. Kad mu ona ne odgovori na ljubav, ode on u fruškogorski manastir da se pokaluđeri. Samo za jedno zamoli on obožavanu devojkicu, a to je da dođe kad on bude primio duhovnički poziv, da je još jednom vidi. Ona dođe, i kad je on vide, pade onesvesnut pored oltara usred svečanog čina. Morali su da prekinu svečanost.

Kako se ponašao srpski narod prema svojoj jedinjoj pesnikinji? Mi smo videli njene žalbe u navedenim pismima. Ona je išla usamljena, nerazumevana, ako su je uopšte i čuli, po zemlji svoje tako žarko ljubljene otadžbine. To je dolazilo i zbog samog vremena, kad se književnosti obraćalo vrlo malo pažnje, naročito još, kad se žena usudi da radi na njoj. Kad je jednog dana patrijarh Rajačić posetio njenu kuću i kad mu je majka,

ponoseći se svojom kćerju, predstavila nju kao pesnikinju, zapita crkveni poglavar: „A znaš li ti da kuvaš i da krave muzeš?“ A posle njenog tragično završenog života ne znađaše inače vrlo govorljivo novinarstvo o njenoj smrti ništa, i uzalud ćete tražiti njeno ime u drugom izdanju štampane Novakovićeve „Istorije srpske književnosti“. I tako je slučajnim susretom i docnijim dugim prijateljstvom jednom Nemcu palo u deo da ispriča Srbima šta su imali i šta su izgubili. I tako ne važi, bar u ovom slučaju, jedna srpska poslovice koja glasi: „Bolje je da te Turčin mačem goni nego Nemač perom.“

Milica Stojadinović je volela preko svake mere svoju sestru. Nečuveno je po srpskom običaju, da se mlađa ćerka uda pre starije; pa ipak je Milica spremila svadbu mlađoj sestri. Kao što se vidi, njoj ljubav nije istom merom vraćana. Milica izgubi roditeljsku kuću, vinograde, dok naposletku, mučena svakojakom nezahvalnošću, ne ostavi u najvećem bolu svoj zavičaj. Ode svojoj rodbini u Beograd da u sirotinji dalje živi. I to u tolikoj sirotinji, da mi je jednog dana pisala:

„Moj dragi prijatelju!

Ako hoćete da Vam pišem, pošaljite mi onda hartije i kuverte sa markom, jer ja nemam ni pare, da bi ih mogla kupiti. Pa zato ni pesme više ne pišem. Kad me obuzmu misli one se – izgube u mojim mislima.“

Ja joj poslaha što je tražila, ali ne dobih više od nje nijednog pisma.

Milica Stojadinović, vila pesnikinja, utonu u setu. Ona, nekada tako gizdava, zapusti svoje odelo, njena,

„nekada crna kosa, pre vremena osedela, visila je raščupana oko njene glave“. Da bi zaboravila bedu, ona je i pila jaka vina, koja je pre u roditeljskim vinogradima tako veselo cedila za druge. Sad je nisu nikako ili samo iz sažaljenja primali rođaci, kojima je ona nekada bila uvek dobrodošao gost. Ona osta usamljena i imala je svega dve drugarice: tugu, koja proždire srce, i siromaštvo. Kad Mina Karadžić dođe u to doba u Beograd i sa puno saučešća zapita za svoju prijateljicu, pozvaše Milicu u jedno društvo koje se sastade u počast plemenitog gosta iz Beča. Milica dođe u čudnovatom crnom, kao plašt načinjenom odelu, bleđa, mršava, jedva da je čovek pozna, i kad je oslovi njena prijateljica, koju je Milica pored svoje sestre najviše na svetu volela, pogleda je ova ukočeno, kao da je nikad u svom životu nije videla, i ne odgovori joj ništa. Ona beše poludela. Kad se prijateljica spremi da ode iz društva, pristupi joj jadnica i, pružajući ruku, reče joj bezbojnim glasom: „Udeli mi štogod!“ Jednog dana išaše ona kroz ulice u svom crnom plaštu, s raspletenom kosom i zapaljenom svećom u ruci i dovikivaše ljudima kako mogu da budu tako ravnodušni. „Napred, napred!“, uzvikivaše ona, „osvetite sramotu Kosova polja i uzdignite opet carevinu!“ Tako se ogledala njena sanjalačka ljubav prema otadžbini i u njenom ludilu, dok smrt ne zabode svoje orlovske kandže u njeno srce.

Milica Stojadinović je umrla 1870. [1878] godine u svojoj 40. [48] godini i sahranjena je na beogradskom groblju. Da li je podignut spomenik na njenom grobu? Kako meni izgleda, ne treba ga obeležiti samo drvenim krstom.

Meni je palo u deo da joj učinim mali književni spomen u Vurcbahovom „Austrijskom biografskom leksikonu“ i da samo skiciram sliku njenog života i njenih patnji. Jedan masnom bojom rađeni portret ove mučenice poezije ima njena mnogo pominjana prijateljica. Jedva i da liči na nju, na njenu lepotu i na melanholično taman izraz njenih duhovitih očiju.

Ovaj opis, koji sam ja napisao odmah posle tragične smrti pesnikinje i koji sam čuvao kao jednu epizodu u mojim uspomenama, prvi put ovde objavljujem. Učeni slavpet i skupljač narodnih pesama dr Fridrih Kraus, kad sam mu izjavio svoje čuđenje što je srpska književnost sasvim zaboravila na svoju pesnikinju, reče mi da se naposletku jedan pisac nje setio, tek sad tri decenije posle njene smrti, i posvetio joj u novosadskom časopisu „Novo doba“ jedan nekrolog, pun poštovanja prema pesnikinji. Želeo je da se priredi potpuno izdanje njenih pesama, pa bi se onda mogla, iz podataka iznesenih ovde i u pomenutom nekrologu, sastaviti njena biografija, koju bi mogli dopuniti prema svojim uspomenama još živi njeni savremenici.

I

Ludvig August Frankl

Jelena je pročitala tekst po peti put a onda je spustila prašnjavu, požutelu hartiju... Gledala je u daljinu, u Beograd u izmaglici što se pravila od isparavanja betona koji se topio pod julskim suncem. Iznenada je zazvonio telefon...

– Da – rekla je tiho – jesi li ti, Milena?

– Ja sam – rekao je ženski glas sa druge strane. – Gotovo je...

– Kako misliš „gotovo“, postavili su je...

– Da, postavili... prvo što će uraditi je da da tebi otkaz, onda sledi još pet ostalih...

– Uh... – rekla je Jelena i tad prvi put primeti kako joj je prozor star a okno trulo...

– Ja sam joj preko zajedničke poznanice rekla da to što vi imate politički različite stavove nije razlog da ti daje otkaz, da živiš sama sa troje dece, da ih izdržavaš, da ti je muž umro...

– Ona je sve to znala... – rekla je Jelena rezignirano.

– Znala je, a zna i da je tvoja porodica jedna od najstarijih beogradskih porodica, da su vam komunisti sve zaplenili, da nemaš ni svoj stan...

– Rečju, baš je briga...

– Tako je... Baš je briga...

Čutale su dugo. Jelena je držala slušalicu a onda je htela da nešto kaže i nije uspela...

– Pa, onda da ne donosim ovaj Franklov tekst koji sam htela da pustim u nastavcima...

– Mislim da to neće biti potrebno, ona je rekla da si novine pretrpala tim patriotskim đubretom, mislim da sprema temat o celulitu i šminkanju...

– I ne treba joj tekst o Milici Stojadinović Srpkinji u *Lini*...

– Naročito jer si ga ti donela. Ni gazde naše licence nisu srećne šta si puštala...

– Niko nije srećan...

– Da, na kolegijumu su rekli da već mesecima puštaš neke nebulozne priče o našim poznatim ženama koje je sredina maltretirala, a od tebe se očekivalo da se baviš...

– Prazilukom i čorbama... O bože...

– Molim te, ne nerviraj se, sigurna sam da će se nešto desiti...

– Da, da sigurno će se desiti, ujutru će me dočekati bogati naslednik na uglu ulice, zaprosiće me i živećemo srećno sa moje troje dece do smrti...

– Jelena...

– Nema veze, šalim se, naći ću načina da nešto zaradim..

– Ljubim te, nemoj da kažeš da sam ti ovo prenela. Znaš da ako izgubim ovaj posao...

– Znam, znam, ne brini...

Spustila je slušalicu i ponovo se zagledala u zamagljeni grad koji se topio pod vrelinom. Gde je nekad

živela njena prabaka, baka, mama, grad u kome za nju nije bilo mesta... Grad koji joj je oduzeo nasledstvo, onu prelepu art-deko kuću u centru grada gde su danas kancelarije prominentnog advokata, koji je dobar sa svakom vlašću...

Uze Franklov tekst i gurnu ga u fioku...

Onda stade pred ogledalo i zagleda se duboko... Ono što je videla skoro da nije ni prepoznala... U ogledalu je bio lik žene oko 45 godina, žene koja nije odvajala novac za skupe kreme i botoks. Kosa joj je bila crvenkasta, imala je sigurno bar pet kilograma viška i bore smejalice manjka... U susednoj sobi spavali su Tanja, Marija i Marko... Tanja je imala trinaest, Marko pet, između njih je bila Marija koja je imala devet godina...

Nije htela da ih budi, da im kaže da je opet ostala bez posla.

...Dok je rano ujutro koračala po kaldrmi ka svojoj redakciji, razmišljala je kako nikada nije imala ni najmanju pomisao da će njen život izgledati tako... Ne, ni u najcrnijim slutnjama i tamnim prekognicijama...

Kada je studirala, verovala je da će doći vreme u kojem će sve doći na svoje mesto... Sve. Vredno je učila, radila pet puta više od drugih jer je znala da ničija sveća nije gorela do zore. Otac joj je rano umro, majka je otišla za njim... Kada se udala za Predraga Lazarevića, profesora i prevodioca, oboje su kao stari Beograđani verovali da će jednom sve doći na svoje mesto. Da će negativci koji su na konjima ujahali u njihove kuće, pokrali slike i nameštaj i skratili život njihovim

roditeljima biti zauvek sklonjeni... Skoro deceniju šetali su ulicama, udarali u šerpe čvrsto uvereni da će pad jednog režima doneti kraj njihovih muka...

Vikali su „bando crvena“, išli na svaki božji miting po kiši i vetru da bi na kraju dočekali da se kao pobednici na svim mestima pojave deca crvenih revolucionara...

U tom razmišljanju nije ni primetila da je stigla pred vrata svoje kancelarije magazina *Lina*.

Gledali su je čudno, ispod oka, kao što se gledaju gubitnici i oni spremni za odstrel.

Bežali su od nje, sklanjali se. Jedna debela, prenaminkana žena iz računovodstva reče joj:

– Nova glavna urednica želi da te vidi...

– Da, da... – rekla je odsutno i još jedanput pogledala u svoju sobicu u kojoj je radila već pet godina.

Prešla je tačno dvadeset tri koraka do kancelarije novopostavljene urednice. Iznutra se čuo kikut.

Zakucala je i zakoračila. Unutra je dočeka strog, taman pogled nove urednice koja je mirisala na Pradin parfem i lak za kosu...

– Sačekajte me ispred, moram da završim sa gospodinom...

Pritvorila je vrata i čekala... Znala je da je to njen poslednji dan na ovom poslu i polako se oprastala sa tri fikusa, četiri plakata...

Ne zna koliko je stajala u hodniku a nije joj ni bilo važno. Sećala se svog venčanja sa Predragom.

Bilo je to za vreme inflacije. Nisu imali novca da idu u restorane a vino se pakovalo u kanistere, pa su im ukrali sve belo vino jer su mislili da je benzin...

Tu se okupila njegova i njena familija. Sve profesori, doktori, lekari, magistri. Niko nije imao ni za 'leba.

Skoro da nisu dobili ništa. Nekoliko slika skinutih sa zidova i nekoliko knjiga izvađenih iz starih polica.

Tetka joj je dala jedan medaljon, a Predragova majka prsten sa rubinom... Posle su menjali iznajmljene stanove i dočekivali decu... Svako večer Predrag je tražio da šetaju pored stare kuće koja je pripadala njegovom dedi i stalno je maštao šta će da urade kad mu je vrate.

Šta će biti na prvom, šta na drugom, šta na trećem spratu. Jednu noć ih je uhapsila policija jer su ušli u zgradu i prijavili su ih stanari. Uzalud je Predrag vikao da je to njegova dedovina. Proveli su noć u policijskoj stanici... To večer nije ni shvatala kako je sve to bilo romantično...

– Uđite – čula je oštri glas nove urednice. Širok, zanosan osmeh poklonila je Klausu koji je izlazio, to je bio jedan od gazda, mladi Nemač koji je vodio preko deset magazina i koji je činjenicu da živi u Beogradu smatrao najstrašnijom karmičkom kaznom...

Nagnula se i nešto mu šapnula na uvo. On je prasnou u smeh i izašao.

Jelena je posmatrala ispod trepavica. Bila je sva obučena u crno-belo, mršava, oštra... Na ruci su joj sijala dva ogromna kamena. Koža joj je bila negovana a pogled strog i bez milosti, što ju je činilo neodoljivom i moćnom... Bila je nova urednica tek jedan dan a već se srodila sa tim pložajem kao da je na njemu deceniju. Išlo joj je nekako prirodno da naređuje i dovikuje...

– Sedite... – rekla je i pokazala na malu crvenu stolicu – nadam se da ste upoznati sa tim da sam ja nova glavna urednica...

– Da, da upoznata sam, čestitam vam... a šta je sa...

Nije sačekala da izgovori njeno ime, to bi joj poremetilo pritisak, ne, presekla je i pre prvog sloga...

– Dala je otkaz... tako smo to izveli... šta ste to doneli?

– Tekst Augusta Frankla o Milici Stojadinović Srpkinji, mislila sam, mi smo nemačka licenca pa bi bilo zanimljivo da vidimo kako jedan Nemačkinja o našoj velikoj književnici...

Uzela je požuteli tekst u ruke i počela nervozno da ga prevrće... Jelena je zabezeknuto gledala njene jarkocrvene duge nokte. Koliko je tu uloženo brige i energije...

Nova urednica je tresnula besno stranice o sto. Jelena je pogleda zapanjeno...

– Eto, o tome ja želim da pričam sa vama, pa šta vi mislite da smo mi književno patriotski glasnik?! Ovo je moderan magazin za modernu ženu ili vam to nije jasno?

– Pa, jasno mi je zato sam i mislila da bi bilo dobro da pokažemo kako je naše emancipovane i avangardne dame društvo maltretiralo i puštalo da umru od gladi... Svi su je slavili a ona je poludela i tumarala naokolo gladna i bedna jer je bila toliko ispred svog vremena...

– Poštedite me, molim vas, vaših istorijskih lekcija, svih tih vaših velikosrpskih gluposti... Ovo je evropski časopis za evropsku ženu...

– Magazin...

Urednica se pravila da ne čuje njenu ispravku... Nastavila je isto tako uzvišeno u svom evropskom zanosu...

– Pogledajte uostalom analize naših grupa za istraživanje... Pogledajte šta su ona pokazale – celulit, kukanje, nega, dijete... To hoće da čitaju naše čitateljke a ne trabunjanje o nekoj nacionalističkoj pesnikinji iz naftalina vrlo diskutabilne literarne vrednosti... Gospode bože...

– Dobro – rekla je – okrenuću se celulitu i praziluku, dijetama i nezi kože...

– Nećete se vi okrenuti ničemu, jer vi to ne možete... Mi smo u tranziciji, ove novine živi od čitalaca i mi sebi ne možemo da dozvolimo da zbog vas gubimo čitaoce...

– Mogu, mogu da pišem o celulitu veoma nadahnutu, samo mi dajte šansu...

– Draga moja, ja nemam nikakvog razloga da trpim vaš sarkazam, nikakav, upoznali su me sa vašom teškom situacijom i činjenicom da vam je muž umro od raka...

– Šloga...

– Dobro, šta već – rekla je i pogledala na svoj skupi kartije sat – ali mi nismo socijalna ustanova, niti sam ja Majka Tereza. Maksimalno što mogu da uradim je da vam sredim da dobijete šest plata a mogla sam da sredim da ne dobijete nijednu...

– Hvala vam, to je stvarno velikodušno od vas – rekla je Jelena i gledala čežljivo u vrata u nadi da će se ovaj razgovor najzad završiti...

– Dobro, idite sada, ako se nađe neki prostor za vas, obavestićemo vas...

Jelena je tiho izgovorila „do viđenja“ i izašla. Onda se setila da je zaboravila Franklov tekst i ponovo se,

brzo zakucavši, vratila... Tekst je već bio u kanti za đubre a nova urednica je, sva u kikutu, dogovarala svoju pojavu na koktelu jedne ultrasupešne marketinške agencije.

Jelena se sagnu i izvadi iz korpe tekst koji se već bio pomešao sa korom od pomorandže, omotom od lint čokolade i lakom za nokte...

Urednica je nije posmatrala, dade joj znak rukom da što pre izađe, da joj ne smeta u razgovoru...

Jelena uze uflekane stranice i izađe... Bila je bez posla...

II